

A magyar munkaügyi statisztika története

Lakatos Judit,

a Központi Statisztikai Hivatal
főtanácsadója

E-mail: Judit.Lakatos@ksh.hu

A tanulmány a munkaügyi statisztika történetét követi nyomon a kezdetektől napjainkig. Jóllehet mai értelemben vett munkaügyi adatokat már az első statisztikai célú összeírások is tartalmaztak, munkaügyi statisztikáról mint szakstatisztikáról csak a modern gyárilpar kialakulásától beszélhetünk. Hazánkban a XIX. század utolsó harmadában nevesítették először mint önálló statisztikai területet, amelynek rendszeres adatgyűjtéseit – hasonlóan más országok gyakorlatához – részben államigazgatási statisztikaként szervezték meg. A munkaügyi statisztika sokáig nem alkotott egységes rendszert, a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) csak egy volt az adatgyűjtők közül, illetve a hivatal felelt a munkaügyi információk egyik (még napjainkban is) kiemelkedően fontos forrását jelentő népszámlálásokért. A második világháborút követő időszakot az ágazati statisztikák fejlődése és – ezek részeként – az adott terület számára legfontosabbnak ítélt adatokat tartalmazó munkaügyi blokkok kialakulása jellemezte. Mivel a gazdaságban az ipar kulcsszerepet játszott, ennek a nemzetgazdasági ágak voltak a legrészletesebb munkaügyi adatgyűjtései. Kiépült a nemzetgazdaság egészének munkaügyi jellemzőit nyomon követni hivatott egységes megfigyelési rendszer is. Ez utóbbi az 1990-es évek elején vette át az évközi adatgyűjtéseknél a korábbi ágazati statisztikák szerepét. A rendszerváltást követő munkaerőpiaci változások megértése újfajta munkaügyi információkat követelt meg. Erre adott választ a munkaerő-felmérés 1992. évi bevezetése. A rendszeres munkaügyi megfigyelések ezzel két nagy területre, a lakossági megfigyelésen alapulóra és az intézményire váltak szét, mely utóbbi területen az uniós csatlakozás új statisztikák bevezetésével járt.

TÁRGYSZÓ:

Munkaügyi statisztika.
Statisztikatörténet.

DOI: 10.20311/stat2018.04.hu0403

A munkaügyi statisztika – mint fogalom – viszonylag új keletű, a megfigyelési területéhez sorolható adatok gyűjtése viszont lényegében egyidős a statisztikai célú megfigyelések kialakulásával. A legtöbb korai (például az 1767. évi úrbéri és az 1828. évi adó-) összeírás tartalmazott olyan információkat, melyekből a lakosság egészének vagy egy meghatározott rétegének foglalkozási szerkezetére, illetve létszámára következtetni lehetett. Az ország egészét átfogó adatgyűjtések közül kiemelkedő jelentőségűek a népszámlálások, melyeknek mindig is fontos részei voltak a munkaerőpiaci aktivitásra vonatkozó kérdések. (Jóllehet a népszámlálás a két felvétel között eltelt időszak hossza miatt ma már nem elsődleges forrása a foglalkoztatási információknak, de továbbra is az egyetlen olyan adatgyűjtés, amely a településszintű munkaügyi elemzések számára is képes megbízható adatokat biztosítani.) A munkaügyi statisztikai adatok másik korai forrását az ipari monográfiák, iparstatisztikai adatgyűjtések jelentik, melyekből később az ágazati munkaügyi adatgyűjtések is kinőttek.

„A mai értelemben vett statisztika... a 19. század terméke, létrejött szorosan összefügg a gazdaság és társadalom kapitalista átalakulásával, a gazdasági fejlettség bizonyos szintjével” (*Dányi-Nyitrai* [1998] 31. old.). Ez a megállapítás fokozottan igaz a munkaügyi statisztikára, hiszen a társadalmilag szervezett munka – amely lényegi ismérveinek megfigyelése ennek a szakstatisztikának a fő feladata – a bér-munka tömegessé válásával, a munkásosztály megjelenésével nyert jelentőséget. Az önálló magyar statisztikai szolgálat az 1867. évi megalakulása után egy évvel már iparstatisztikai összeírás szervezésébe kezdett, s bár a korai iparstatisztikai adatgyűjtések közölhető adatokat még nem szolgáltatottak, módszertanilag megalapozták azt a XIX. század végére megvalósult nagy gyáripari összeírást, amelynek a munkaügyi információk is szerves részét képezték. Emellett a népszámlálás – amely ekkor a kevés közvetlen adatgyűjtések egyike volt – 1900. évi programja már a bérekre és munkaidőre vonatkozó adatkérést is tartalmazott, amit ráadásul össze lehetett kapcsolni az előző, az 1890. évi népszámlálás foglalkoztatotti létszámadataival.

Hazánkban a XIX. század utolsó harmadában nevesítették először önálló szakstatisztikai területként a „munkásügyet” (mai szóhasználattal a munkaügyi statisztikát), amelynek rendszeres adatgyűjtését – hasonlóan más országok gyakorlatához – részben államigazgatási statisztikaként szervezték meg. Így a Földművelésügyi Minisztérium 1893-tól rendszeresen gyűjtötte a mezőgazdasági munkabéradatokat, a Kereskedelemügyi Minisztérium önálló kiadványban publikálta az ipari balesetekre és a munkabeszüntetésekre vonatkozó információkat, a Budapesti Ipari és Kereskedelmi Munkaközvetítő Intézet rendszeresen közölt tevékenységéről adatokat, míg az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal – minisztériumi felkérésre – a betegségyógyító pénztári statisztikákat kezelte (*Dányi-Nyitrai* [1998] 87. old.). A statisztikai

hivatal és a minisztériumok statisztikai tevékenységének összefonódását mutatja, hogy az 1898. évi, a kereskedelemügyi miniszter által elrendelt gyáripari adatgyűjtést a hivatal hajtotta végre, de az adatok publikálása már a minisztérium égisze alatt történt. Egyébként ez a felvétel tekinthető jelenlegi értelemben az első bérfelvételnek (*Vért* [1951] 1022. old.).

1. Munkaügyi statisztika a XX. század első felében

A XX. század első felében is a statisztikai hivatal és a különböző államigazgatási szervezetek közötti munkamegosztás volt a munkaügyi adatgyűjtés alapvető jellegzettsége (sőt a többszoros adatgyűjtés a munkaügyi statisztika egész történetét végig kíséri, jóllehet a megfigyelési területeknek a KSH és az államigazgatás más, éppen létező intézményei közötti megosztása folyamatosan változott), de a munkamegosztás egyre szervezettebbé, jogilag megalapozottabbá vált. A két világháború közötti időszakban a statisztikai hivatalnak már volt olyan osztálya, mely nevében is viselte a munkaügy-statisztika meghatározó témaköreit (II. osztály: Szociális, vállalati, munkanélküliségi- és munkabér statisztika), de a hivatal adatgyűjtő szerepének erősödésével sem vált a munkaügy-statisztikai adatok kizárólagos gyűjtőjévé. Például a Földművelésügyi Minisztérium továbbra is jelentős önálló rendszert működtetett, amelynek az ágazati bérek megfigyelése is része volt, a munkapiaci és munkanélküliségi statisztikát pedig a munkaközvetítők által szolgáltatott adatokra alapozva készítette el a hivatal. Emellett jelentősebb érdekképviselések is gyűjtöttek munkaügyi adatokat (például az MVGOE [Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete]). A munkaügyi statisztika így messze nem volt egységes rendszer. Az ipari átlagbér adatok összeállításához 1927-ben például öt adatforrást kellett felhasználni, melyből csak egyet – igaz a legfontosabbat –, a gyáripari statisztikát rendelte el a KSH. Emellett felhasználták még a társadalombiztosítás adatait, a MVGOE bérinformációit, a hatósági munkaközvetítők kimutatásait, valamint a nyugdíjbiztosítási törvény megalapozását szolgáló eseti felmérés eredményét is. Hasonló áthidaló megoldásokra volt szükség a foglalkoztatottak számára vonatkozó országos adatok előállításánál. A gyáripari statisztika – amellett, hogy még 1930-ban is csak éves felvételt szerveztek – mindössze az ipari foglalkoztatottak harmadát fogta át, így a folyamatos megfigyelés az ágazati beteg- és balesetbiztosítási pénztárak adataira kellett támaszkodjon. Az intézményi és adminisztratív statisztikák kiépülése ellenére a népszámlálások jelentették továbbra is a foglalkoztatási adatok legteljesebb információs bázisát, s emellett esetenként más munkaügy-statisztikai adatok forrásául is szolgáltak. Így például az 1930. évi népszámláláshoz – költségtakarékossági megfontolásból –

csatlakoztatták az 1922. évi gyáripari statisztikához szervesen kapcsolódó, munkaügyi információkban ugyancsak bővelkedő kisipari adatgyűjtést. A teljes ipart átfogó felvétel harmadik elemét jelentő középipari statisztikai összeírásra viszont csak öt évvel később, 1935-ben, önálló felvételként került sor, s ezzel teljessé vált az ipari census. Ugyanebben az évben zajlott az 1895. évet követő időszak legrészletesebbnek számító általános mezőgazdasági összeírása, mely egyebek mellett a gazdaságokban dolgozók, ezen belül az ott alkalmazásban állók számát is rögzítette. A második világháború előtti korszak munkaügyi információk gyűjtése szempontjából fontos utolsó nagy felvétele az 1941. évi népszámlálás volt, amely részletes adatokat szolgáltatott többek között a keresők foglalkoztatási státus (önállók, segítő családtagok, tisztviselők, segédszemélyzet) és gazdasági ág szerinti megoszlásáról.

2. A munkaügyi statisztika nemzetköziesedése – az ILO megalakulása

A nemzetközi munkaügyi statisztika szempontjából fontos mérföldkövet jelentett, hogy az első világháborút követően a Népszövetség szakosodott intézményeként megalakult az ILO (International Labour Organization – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet), az egyetlen olyan jelentősebb nemzetközi fórum, mely túlélte a Népszövetséget, és amely 1946-tól az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) első szakosodott szervezeteként működött tovább. Az ILO alakuló ülését 1919-ben Washingtonban tartotta, Magyarország pedig három évvel később, 1922-ben csatlakozott a szervezethez. Az ILO statisztikai tevékenysége már alapításától túlmutatott a tagországi adatgyűjtésekre alapozott harmonizált munkaügyi adatsorok összeállításán, mivel a munkaügyi statisztika módszertani kérdéseinek gondozását is felvállalta. A módszertan fejlődését megalapozó értekezletre (ICLS [International Conference of Labour Statisticians – Nemzetközi Munkaügyi Statisztikai Konferencia]) jellemzően 2–5 évente került sor, s itt fogadták el a munka világa három meghatározó szereplőjének (kormány, munkavállalók, munkáltatók) képviselői a számbavételi alapfogalmakat, illetve a munkaügyi statisztika keretrendszeréül szolgáló osztályozásokat. Így például az 1923. évi első ICLS rögzítette a keresetstatisztikai megfigyelés alapkategóriáit (a bérindexet, az órabért, a ledolgozott munkaórát), és fogadta el a hozzájuk tartozó definíciókat. A második ICLS-en, 1925-ben foglalkoztak először a küldöttek a munkanélküliség mérésének kérdésével, fő adatforrásként a munkanélküliségi biztosítás mellett ekkor még a népszámlálást jelölve meg, míg a célfelvétel kidolgozásának lehetősége és szükségessége csak a második világháborút követően került be a tanácskozás témái közé. Az ILO megalakulásától kezdve napirenden volt a foglalko-

zások nemzetközi osztályozási rendszerének kérdése, a kilenc főcsoportra tagozódó első osztályozást azonban csak a hetedik ICLS-en, 1949-ben fogadták el a küldöttek, és 1952-ben jelent meg nyomtatott formában. Jóllehet a magyar statisztikusok is részt vettek az ICLS-eken, de az ott elfogadott határozatok átültetése a hazai statisztikai gyakorlatba még nem volt súlyponti kérdés.¹

3. Az átmeneti időszak statisztikája

A már többször idézett tanulmánykötetben a második világháború utáni helyzetről a következő megállapítás szerepel: „A hivatalos statisztika ... gyökeresen új világtörténelmi és hazai (alapvetően megváltozott politikai, tulajdoni és államszervezési) feltételek közé került. A viszonylag rövid átmeneti „útkeresés” után, 1949-től csaknem négy évtizeden át, a sajátosan magyar tervgazdálkodás viszonyai voltak a meghatározók.” (*Dányi–Nyitrai* [1998] 155. old.) Ez a helyzet természetesen alapvetően befolyásolta a munkaügyi statisztika adattartalmát és szerepét is. A korábbi adatforrások egy része értelemszerűen megszűnt, miközben a kor igényeinek megfelelni tudó új felvételek jöttek létre. A munkanélküliségi adatokat például – a hatósági munkaközvetítők adataira alapozottan – utoljára 1943-ról közölt a hivatal. A szocializmusban, azaz egészen a 1980-as évek végéig maga a jelenség, a munkanélküliség vagy legalábbis annak látható formája nem létezett, így értelemszerűen megfigyelni sem kellett. (Az 1943–1946. évi statisztikai évkönyv vonatkozó adattáblái viszont a mai kor információigényének is teljes mértékben megfelelnek, így a munkanélküliek összetétel-jellemzői mellett szerepel bennük a munkáltatóknak a közvetítőkhöz bejelentett munkaerőigénye épp úgy, mint a sikeres közvetítések száma.) Az átmenet éveiben egységes munkaügyi adatgyűjtési rendszerről nem lehet beszélni, a teljes körű foglalkoztatási adatok forrása továbbra is a népszámlálás (1941 után a legközelebbi népszámlálásra 1949-ben került sor) maradt, viszont a különböző szakstatisztikák az adott terület igényének függvényében számos munkaügyi információt is gyűjtöttek. Az 1947. évi statisztikai évkönyvben például ezekre alapozva az ipar területéről szerepel a bányászat és a vaskohászat létszám- és illetményadata, valamint a gyáripar fontosabb munkaügyi jellemzői (például az ágazatonkénti átlagos létszám, kereset és teljesített óra, illetve az időponti létszámösszetétel adatai). Emellett a megfelelő szakstatisztikai fejezetben megtalálható a postai személyzet létszáma, a hitelintézeti, illetve a pénzügyi alkalmazottak száma beosztási szint szerinti bontásban, a

¹ Az ENSZ szakosodott intézményei az uniós gyakorlattal szemben (amit a későbbiekben ismertetek) nem írnak elő kötelezettségeket a tagországok számára, így az ICLS határozatai is csak ajánlásoknak tekinthetők.

különböző oktatási intézmények a pedagógusi, továbbá a jogalkotási fejezetben az igazságügyi területen dolgozók létszáma jellemző foglalkozások szerint. Az 1948. évi statisztikai évkönyv viszont már csak a bányászatról és a gyáriparról közöl részletes munkaügyi (munkaidő-, létszám-, kereset-) adatokat, míg a gazdaság többi területéről csupán egy-két létszámadat található benne.

4. A tervgazdálkodásra áttérés motiválta igények

1949-ben sor került a KSH átszervezésére, megújult a hivatal emblematikus kiadványa, a statisztikai évkönyv is, melyben 1950-től már önálló munkaügyi fejezet is helyet kapott. Az a többszintű rendszer, ami egészen a rendszerváltásig jellemezte ezt a szakstatisztikát, lényegében már az 1950-es években kialakult. Ebben a szakstatisztikák saját igényeiknek megfelelően gyűjtenek munkaügyi adatokat is. Legrészletesebb ebből az iparé, emellett volt más nemzetgazdasági ágakban is munkaügyi adatbekérés, de összességében ezek nem fedték le a teljes nemzetgazdaságot. A foglalkoztatottság teljes körű számbavételére továbbra is tízévente, a népszámlálás keretében került sor, és ez volt az alapja az 1950-es évektől évente összeállított nemzetgazdasági munkaerőmérlegnek is. Az 1951. évi statisztikai évkönyv munkaügyi fejezetében már megtalálható a nemzetgazdasági ágankénti foglalkoztatotti létszámot és a munkabért bemutató összefoglaló tábla, a fizetési kategóriák szerinti létszámegoszlás, és van egy adatsor a nem beralapba tartozó kifizetésekről is (igaz csak néhány termelőágazatra korlátozottan), ami az 1990-es évektől bevezetett munkaerőköltségstatisztika előképének tekinthető. A (munkaerő-) felvételek megoszlása, illetve a munkaerő-hullámozási tábla a későbbi munkaerő-forgalmi adatgyűjtésnek felelt meg, míg az ipari munkások egész napos munkaidő-kiesési adatai olyan adatgyűjtésből származtak, ami – igaz tartalmában némileg módosítva és kiterjesztett vonatkozási körrel, de – ma is része a munkaügyi statisztikának. Ugyanebben a fejezetben szerepel „A nők aránya az egyes nemzetgazdasági ágakban” címet viselő tábla is. Az ipari fejezetben újdonság a vállalat soros létszámtábla, illetve erről az évről kisipari létszámösszeírás is készült, melynek főbb eredményeit szintén közölte az évkönyv. Az ipar mellett az ugyancsak súlyponti ágazatnak tekintett építőiparról is egyre több munkaügyi információt gyűjtött a KSH. Az államosítás mellett jelentős szervezeti koncentráció is lezajlott, így az ágazati munkaügyi adatok a foglalkoztatottak egyre nagyobb hányadáról adtak képet. A szemléletmód változásának érdekes jelzője, hogy míg korábban a státus szerinti bontásokban a szellemi munkát végzők szerepeltek az első helyen, az 1950-es évek elején helyüket a munkások vették át, őket az alkalmazottak, az önállók követték, a sort a segítő családtagok zárták. Valószínűleg az erő-

tetett iparosítás munkaerőigénye motiválta, hogy a népszámlálás után két évvel a Gazdaságstatisztikai Bizottság a nemzetgazdaság egészére kiterjedő, általános, egy-szeri munkaügyi felvétel előkészületeit hagyta jóvá, mely az 1951. szeptember 15-i állapotnak megfelelően mérte fel a dolgozók szakmák szerinti összetételét. 1950-ben alakultak meg a KSH megyei kirendeltségei, majd 1952-ben a területi egységek összeírásai tevékenységét koordináló szervezet, amely egyik első feladatául a kiskereskedők és kisiparosok összeírását kapta (Kovács [1972]). A kor statisztikai hivatalának elsődleges célja a minél nagyobb információtömeg összegyűjtése volt, ezen belül is a gazdaságstatisztikai adatgyűjtésekre helyezve a hangsúlyt. A munkaügy-statisztikai adatok gyűjtése és felhasználása jórészt az ágazati statisztikák keretein belül maradt, dacára annak, hogy részben önálló adatgyűjtések elrendelőjeként, részben a szakstatisztikák által begyűjtött adatok szintetizálójaként működött a hivatalban Munkaügyi statisztikai osztály (a Közgazdasági főosztály keretein belül), ez a „munkamegosztás” az 1980-as évtized végéig lényegében nem változott.

5. Egységesítés és tartalmi bővülés

A munkaügyi információk jelentősége az 1970-es évektől kezdett felértékelődni. Ennek egyik „hozománya”, hogy a fogalmi harmonizáció került előtérbe. A fogalmi egységesítés kétségkívül leglátványosabb, de nem kizárólagos eleme a FEOR (Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere) 1975. évi bevezetése volt, melyet 1976-tól nemcsak a statisztikai adatgyűjtéseknél, hanem valamennyi munkaügyi nyilvántartásnál „kizárólagos érvénnyel kötelezően” kellett alkalmazni. A FEOR előképének a népszámlálásoknál használt foglalkozási jegyzékek tekinthetők, így azokhoz hasonlóan elkülönültek benne a fizikai és a szellemi foglalkozások. A hazai osztályozási rendszer egyáltalán nem hasonlított az ILO által kidolgozott, s akkor már mintegy két évtizede létező nemzetközi osztályozási rendszerhez az ISCO-hoz (International Standard Classification of Occupations – Foglalkozások Szabványos Nemzetközi Osztályozási Rendszere). Annál részletesebb bontású volt, mivel a lehető legteljesebben ki kívánta szolgálni a munkáltatók munkaügyi nyilvántartási igényét is. A FEOR-73 így a 600 négy számjegyű foglalkozáson belül mintegy 10 ezer hat számjegyű munkakört nevesített, a FEOR 7. és 8. számjegye pedig az állománycsoport (például szakmunkás, betanított munkás, segédmunkás), illetve a szellemiek-nél a beosztás jelölésére szolgált. A rendszer esetenként már a négy számjegy mélységben is túlzottan speciális volt, részben azért, mert elkészítésébe bevonták az olyan, egész ágazatot megtestesítő munkáltatók, mint a Posta, vagy a Magyar Államvasutak képviselőit is, akik elérték, hogy területük tipikus munkakörei foglalkozás-

ként kerüljenek a rendszerbe. Így az első FEOR meglehetősen „eklektikusra” sikerült, ágazati, tevékenységi és szakképzettségi elemek keveredtek benne. Mivel voltak olyan kedvezmények (például lakáskölcsön), amelyek a fizikai dolgozói besoroláshoz kapcsolódtak, a megkülönböztetés pedig a FEOR 1. számjegye alapján történt (1 fizikai, 2 szellemi) bizonyos foglalkozások (például ápolónői) mindkét alapállomány-csoportba bekerültek. Hibái ellenére a FEOR bevezetése teremtette meg annak lehetőségét, hogy a különböző típusú felvételek foglalkozási információit össze lehessen kapcsolni. Az első FEOR kisebb javítgatásokkal, de közel két évtizedig szolgálta a munkaügyi statisztikát.

Elkészült a munkaügyi fogalomtár is, melyet a társintézményekkel (a Pénzügyminisztériummal, a Magyar Nemzeti Bankkal, a Munkaügyi Minisztériummal, későbbiekben az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatallal) együttműködésében folyamatosan aktualizált, bővített a KSH. Az egységes munkaügyi fogalmak használata biztosította a számvitel és a statisztika összhangját úgy, hogy számos pénzügyi előírás a munkaügy-statisztika kategóriáira hivatkozott vissza. (Ez esetenként azért problémás, mert a nem kellően átgondolt fogalomhasználatból adódó jogvitákban jellemzően az adott szakmai kérdésben nem kompetens KSH-tól várták az érintettek az egyértelmű – s számukra lehetőleg kedvező – állásfoglalást.)

Ugyanennek a „felértékelődésnek” volt a következménye az is, hogy mivel az intézményi munkaügyi adatgyűjtés egy sor, a munkaerőpiaccal kapcsolatos kérdésre nem tudott választ adni, az 1976-tól induló ELAR (Egységes Lakossági Adatgyűjtési Rendszer) felvételi témakörei között számos munkaügyi jellegű is helyet kapott. (Például a népesség gazdasági aktivitásának változása, a munkaerő-tartalék összetétele, foglalkozás-, munkahelyváltás stb.) Az ELAR-felvételek rendszere, akárcsak a népszámlálás, az összeírók segítségével végrehajtott háztartási adatgyűjtések kategóriájába tartozott, de utóbbival ellentétben önkéntességen alapuló, mintavételes adatgyűjtésként alakították ki. A felvételeknek volt egy munkaügyi adatokat is tartalmazó törzs adatlapja, melyet később más társadalomstatisztikai felvételek, így például az egészségi állapot- vagy az időmérleg-felvétel is átvett, és állandó (ELAR) összeírói gárdájával rendelkezett, tehát mind a végrehajtás módszere, mind az alkalmazott kiválasztási eljárás szempontjából az 1992-ben induló munkaerő-felméréssel rokonítható, és a felvételi technikában szerzett tapasztalatok nagyban megkönnyítették ez utóbbi bevezetését. (A folyamatos adatgyűjtésre alkalmas összeírói gárda felállítása, az összeírás menedzselése például nem jelentett a KSH számára új kihívást.)²

² A munkaügyi statisztika szerves részét képezik a bér- és kereseti statisztikák. Az a tapasztalat, hogy a lakosság – akár kötelező (mint a népszámlálás), akár önkéntes (mint az ELAR-) felvétel keretében is kérdezik – a keresetre, tőkejövedelmekre vonatkozó kérdésekre nem szívesen, illetve pontatlanul válaszol. Így ezek az információk megbízhatóan csak adminisztratív forrásokból, illetve a munkáltatóktól szerezhetők be. A munkaüggyel foglalkozó statisztikusok számára nehéz feladat egymással összhangban álló munkaügyi adatokat ki nyerni a különböző adatforrásokból.

6. A munkaügyi statisztika a rendszerváltást megelőző években

Az 1970-es évek végére gyakorlatilag kiteljesedett az a munkaügyi statisztikai megfigyelési rendszer, ami képes volt visszatükrözni a munka világának azt a szegmensét, amely a döntéshozók, de általánosságban a szélesebb értelemben vett közvélemény érdeklődésének homlokterében állt. A munkáltatók, a költségvetési intézmények mellett, döntő részben az állami, szövetkezeti tulajdonú gazdálkodó szervezetek (szocialista szektor) voltak, így ezek alkották a rendszeres adatgyűjtések beszámolási egységeit is. Az „ezen túli világról” a hatósági szerepkörhöz hasonlóval rendelkező érdekképviselők (például a KISOSZ [Kisiparosok Országos Szövetsége] vagy a KIOSZK [Kiskereskedők Országos Szövetsége]) szolgáltatottak igény esetén információt. Bizonyos jelenségek, így a nem szervezett keretek között végzett munka vagy a kapun belüli munkanélküliség nem tartozott a munkaügyi statisztika érdeklődési körébe. Az évközi munkaügyi adatgyűjtés alapvetően a bérfolyamatok nyomán követését szolgálta, és az ágazati statisztikák része volt. A munkaügyi adattáblák részletezettsége és az információgyűjtés gyakorisága (havi, negyedéves, esetleg éves), attól függött, hogy az adott terület mennyire tekintette a munkaügyi jellemzőket fontosnak. A legrészletesebb adatgyűjtést – a statisztika történeti előzményeiből is következően – az iparba sorolt gazdálkodó szervezeteknek írták elő, amelyeknek havonta kellett jelenteniük különböző bontásokban létszám- és kereseti adataikat. Az évközi jelentések adattartalmukban meglehetősen hasonlítottak a jelenleg hatályos havi munkaügyi jelentésre. A létszámadatokat így fizikai és szellemi, teljes, illetve nem teljes munkaidős bontásban kérték be, a kategória az ún. statisztikai állományi létszám volt. A hasonlóan bontott keresettömeg-adatot a havi kereseti jelentésen kellett közölni. A létszámjelentésen a fizikai dolgozók teljesített munkaórájára vonatkozó kérdés is szerepelt, amire a termelékenység számításához volt szükség. Az éves iparstatisztikai beszámolójelentés részét képező 7. Telepi lapon szintén volt munkaügyi adat, ezen az adott gazdálkodónál foglalkoztatott fizikai foglalkozásúak átlagos statisztikai állományi létszámát telephelyenként is meg kellett adni. Valamennyi havi iparstatisztikai adatgyűjtés, illetve az éves iparstatisztikai beszámolójelentés az ebbe a nemzetgazdasági ágba sorolt összes gazdálkodóra kiterjedt. (A teljes körű adatgyűjtést – hasonlóan a nemzetgazdaság többi területéhez – a szervezetek relatíve kis száma tette lehetővé. Az 1980-as években mintegy 700 iparvállalatból és ennél valamennyivel kevesebb ipari szövetkezetből állt a teljes adatszolgáltatói kör.) Az ipar munkaügyi jellemzőinek részletes vizsgálata céljából első alkalommal 1959-ben, majd ezt követően 1984-ig bezárólag ötévente került sor nagymintás, reprezentatív munkaügyi felvétellel, mely az ágazatban dolgozók keresetéről, annak elemeiről és az azt alakító tényezőkről gyűjtött részletes, személyi szintű információt. Az utolsó, 1984. évi felvétel eredetileg nemzetgazdasági szintű adatgyűjtés lett volna, de végül csak az állami iparra korlátozódott. Valamennyi állami iparvállalat szerepelt a

mintában, és azon belül a megfigyelt személyek kiválasztása meghatározott algoritmus segítségével, véletlenszerűen történt. A felvétel igen robusztus volt, az állami iparban dolgozó szellemi foglalkozásúak 13, a fizikaiak 7,7 százaléka, összesen mintegy 108 ezer fő került a mintába. A korábbi gyakorlatnak megfelelően kétféle személyi kérdőív volt, azaz részben más kérdésekre kellett válaszolni a fizikai, illetve a szellemi foglalkozásúaknak. A fizikai dolgozók adatlapja 22, a szellemieké 24 kérdésből, illetve kérdéscsoportból állt, amelyek lényegében a munkavégzéshez valamilyen módon kötődő összes ismérvet felölelték. A kérdőíveket a munkáltatók töltötték ki a munkavállalóikról, ami garantálta az adatok nagyfokú megbízhatóságát (Lakatos [1986]). (Csak az érdekesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a jellemzően öt évente végrehajtott mintavételes jövedelmi felvétel kereseti információit a kiválasztott személyekről szintén a munkáltatók adták meg.)

Az iparba sorolt szervezetekhez hasonlóan havi létszám- és kereseti jelentést töltöttek ki az építőipari vállalkozások, és tartalmilag hasonló havi, negyedéves adatszolgáltatási kötelezettsége volt a többi anyagi ágba sorolt (az iparhoz hasonlóan nem túl nagyszámú) gazdálkodó szervezetnek is. A költségvetési intézmények munkaügyi adatokat nem jelentettek. Az nemzetgazdasági szintű éves létszám-, bér- és kereseti összesítőt – felhasználva ahhoz az egyes nemzetgazdasági ágak évközi jelentéseit, illetve a költségvetési intézmények mérlegbeszámolóit is – a Közgazdasági főosztályon működő Munkaügyi statisztikai osztály állította össze, melynek saját elrendelésű éves adatgyűjtési programja is volt. A munkaügyi tömbnek hívták beszámolójelentés (mely formáját tekintve, nevének megfelelően, tömbbé összefűzött, a beküldendő és az adatszolgáltatónál maradó, minden évben más színű fedőlappal ellátott jelentőlapok összessége volt) évenként, illetve többévenként ismétlődő (teljes körű) adatgyűjtésekből állt. Így éves jelentés volt például a december 31-i munkajogi létszám, a munkaerő-forgalmi és a keresetkategóriák szerinti létszámmegoszlási jelentés, míg például csak 2-3 évente került sor az egész napos munkaidő-kiesés okok szerinti felvételére. Emellett a szakstatisztikák által nem vizsgált területekről is itt készültek esetenkénti munkaügyi felvételek (Baranyai–Olajos–Lencsés [1967]). Az aktív keresők bizonyos jellemzőiről (például az iskolai végzettség szerinti megoszlásáról) továbbra is a népszámlálásból, illetve a mikrocenzusból lehetett csak képet kapni, akárcsak a teljes népesség aktivitási kategóriák szerinti létszámáról. (Természetesen a népszámlálás sem tudott abszolút pontos adatot szolgáltatni, de az 1980. évi népszámlálás, sőt még a 10 évvel későbbi is mentes volt azoktól a problémáktól [például a bizonyos rétegeknél koncentráltan jelentkező nemválaszolás, a jelentős volumenű külföldi munkavállalás], amelyek miatt a későbbi népszámlálások vonatkozó adatai már kisebb valószínűséggel tökéletes tükörképei a valóságnak).

A népszámlálási adatok és az azokon alapuló továbbvezetett népességszám volt az évente elkészülő és meglehetősen széles körben használatos munkaerőmérlegnek is az alapja. A munkaerőmérleg – melynek összeállítását a Tervhivataltól vette át a

KSH – mint az a nevéből is következik, olyan mérlegszerű kimutatás volt, amely a munkaerő forrását annak felhasználásával állította szembe. Ehhez, a népszámlálás mellett, a főbb adatforrásokat az éves és évközi létszámstatisztikák, az oktatási statisztika, valamint a társadalombiztosítási információk jelentették, de összeállításához kellett például a KISOSZ kisiparosokra, valamint a KIOSZK kiskereskedőkre vonatkozó adata, illetve a Honvédelmi Minisztériumtól származó és titkosított adatként kezelt sorkatonai létszám is. A mérleg összeállítása a kiinduló adatok növekvő megbízhatatlansága, illetve a munkaerő-felmérés bevezetése miatt lényegében már az 1990-es években indokolatlanná vált, azonban a megszokotthoz ragaszkodó felhasználók miatt 2015-ig belső használatra mégis minden évben elkészült. További munkaügyi információk származtak még egyes ELAR-felvételekből is, bár ezek a KSH adattárának munkaügy-statisztikai fejezeteiben nem jelentek meg, így azokat csak egy szűkebb szakmai közösség ismerhette.

A KSH-n kívül a munkaügyi adatgyűjtés további említést érdemlő szereplője az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal (később Munkaügyi Minisztérium) háttérintézménye, az ugyancsak számos névváltoztatáson átesett Munkaügyi Központ volt. Ez az intézmény hajtotta végre a tarifafelvétel³ néven ismert, személyi szintű kereseti felvételt (az utolsó 1984-ről készült, s az állami iparvállalatoknál dolgozók keresetére, munkaköri jellemzőire vonatkozó KSH-felvétel után az egyetlen személyi szintű kereseti információkat biztosító felvétel maradt), illetve gyűjtötte az állami munkaközvetítők tevékenységére vonatkozó adatokat, mely utóbbiból alakult ki később a regisztrált munkanélküliségi statisztika.

7. Az egységes megfigyelési rendszer létrejötte

Az 1980-as évek végén a gazdaságban és a társadalomban olyan változások következtek be, amelyek radikálisan megváltoztatták a munkaügyi statisztika által megfigyelendő jelenségek körét, a megfigyelési módszert és azt a feltételrendszert, amelyhez a munkaügyi statisztikának alkalmazkodni kellett. A munkaügyi statisztika az új kihívásoknak képes volt megfelelni, ezt jelentősen segítette, hogy 1989 máso-

³ A jelenleg az Egyéni bérek és keresetek néven futó adatgyűjtést az Országos Munkaügyi Központ 1980 és 1992 között három évenként hajtotta végre majd ezt követően t éves gyakoriságúvá. vált. Az adatgyűjtés hivatalosan megfogalmazott fő célja „Az érdekegyeztető partnerek informálása a makro- és középszintű érdekegyeztető tárgyalásokhoz. Az adatfelvétel sajátosságai azonban (az egyénekre vonatkozó ismérvek sokrétűsége) lehetővé teszik az információk számtalan egyéb csoportosítását, ezért felhasználható más szervezetek számára is.” A legfrissebb a 2016. évről 2017 februárjában végrehajtott felvétel, a 2017., illetve a 2018. évre vonatkozó adatgyűjtésre pedig 2018 őszén fog majd sor kerülni (lásd erről bővebben https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statiztika/full_afsz_egyeni_berek_es_keresetek_statiztikaja)

dik felében – a KSH-ban egyébként menetrendszerűen zajló szervezeti átalakítás eredményeként – a Munkaügyi statisztikai osztályhoz kerültek az addig az ágazati statisztikák részét képező évközi munkaügyi adatgyűjtések. Ezzel nemcsak a nemzetgazdaság egészét átfogó megfigyelési rendszer jött létre, de az adott statisztikai területet érintő fejlesztési döntések is koncentrálttá váltak. Az így kialakult egységes évközi munkaügyi megfigyelés fő adatköreit – hasonlóan a korábbi ágazati munkaügyi megfigyelésekéhez – a foglalkoztatottak statisztikai állományi létszáma és az ehhez tartozó keresettömeg jelentette. A jellemző bontás továbbra is a fizikai-szellemi (bár a két kategória szétválasztása a FEOR változásához kötötten módosult), illetve a teljes, nem teljes munkaidős megkülönböztetés maradt. A begyűjtött adatokból az egy főre jutó bruttó kereset volt közvetlenül megadható, melyet a magyar kereseti statisztikák hagyományosan csak a teljes munkaidőben foglalkoztatottakra vonatkozóan közöltek. A személyi jövedelemadó bevezetésével a nettó és a bruttó kereset közötti különbség nemcsak megnőtt, de a személyi jövedelemadó és a járulékkulcsok gyakori változása miatt a bruttó és a nettó kereseti index mozgása is elszakadt egymástól. Életszínvonal-alakulás szempontjából a nettó kereset nagysága és változása a lényegesebb, ezért a gazdálkodó szervezetenkénti bruttó átlagkeresetből az ehhez tartozó társadalombiztosítási levonások és a jövedelemadó vételezésével számított nettó keresetet az 1980-as évek végétől a bruttó keresetadatokkal együtt publikálta a hivatal. A szervezetek számának ugrásszerű növekedése miatt az évközi, illetve az éves intézményi munkaügyi statisztikának egyszer és mindenkorra le kellett mondani a teljes körű megfigyelésről. Az alkalmazott mintavételi és teljeskörűsítési módszer az idők folyamán többször változott, de a legalább 50 főt foglalkoztató vállalkozások kiválasztási aránya jellemzően 100 százalék volt (az egyetlen kivétel az 1992. évi évközi adatgyűjtés, amikor csak a 300 fő feletti létszámú vállalkozások kerültek be teljeskörűen a mintába), a teljeskörűsítés keretét pedig a gazdálkodó szervezetek regiszterében szereplő szervezetszám adta.

A rendszerváltást kísérő gazdasági átalakulás a munkaügyi statisztika által megfigyelendő jelenségekben eredményezte talán a legnagyobb változást. Új jelenség volt mindenekelőtt a munkanélküliség, de ide sorolható a sztrájk vagy az 1990-es évek elejére jellemző sajátos jelenség, a gazdasági nehézségek miatti átmeneti munkaidő-rövidítés, amelyre a munkaügyi statisztika egy, mindössze 3 évig létező, speciális (az iparba sorolt 50 fő feletti vállalkozásokat érintő) adatgyűjtés bevezetésével reagált. A teljes foglalkoztatás évtizedei után megjelenő, majd tömegessé váló munkanélküliség, a foglalkoztatottak létszámának drasztikus csökkenése a munkaügyi statisztika legfontosabb feladatává tette annak nyomon követését, hogy már viszonylag rövid időszakon belül is hogyan alakult a főbb munkaerőpiaci kategóriákba tartozók létszáma. A meglévő adatforrások ezt az információt nem tudták biztosítani. Az intézményi munkaügyi statisztika ugyan megfelelő gyakorisággal gyűjtött adatokat az általa megfigyelt kör alkalmazásban állóinak létszámáról, de a kisméretű gazdálkodó

egységek, illetve az egyéni vállalkozók létszámának növekedésével egyre kevésbé volt alkalmas arra, hogy a foglalkoztatottságot a maga teljességében bemutassa. A munkanélküliség mérésére az 1980-as évek végétől, vagyis a nyílt munkanélküliség megjelenésétől létezett a foglalkoztatási törvény kategóriáit alkalmazó, adminisztratív nyilvántartásokon alapuló és így teljes körű számbavételt biztosító regisztrációs munkanélküliségi statisztika. Ennek munkanélküli fogalma azonban nem felelt meg a nemzetközileg általánosan elfogadott definíciónak, továbbá a munkanélküli létszámot a munkanélküliek ellátására vonatkozó szabályok változása erőteljesen befolyásolta. Olyan adatgyűjtési rendszer kiépítése vált tehát szükségessé, mely

- a népszámláláshoz hasonlóan valamennyi munkaerőpiaci kategória számbavételére alkalmas,
- gyakorisága megfelelő ahhoz, hogy a munkaerőpiac változásait rövid követési idővel jelezze,
- alapkategóriái stabilak, azaz a jogszabályi környezet változása nem hat rájuk, és
- megfelelnek a nemzetközi szabványoknak.

Mivel ez az igény a piacgazdaságokban (ahol a munkanélküliség mindig is a gazdaság „normál” kísérőjelensége volt) lényegesen előbb jelentkezett, kiépült és módszertanában nemzetközileg is harmonizálttá vált egy ilyen adatgyűjtés, nevezetesen az LFS (Labour Force Survey – munkaerő-felmérés). Részben az ezen adatgyűjtés alapjának tekinthető CPS-re (Current Population Survey – a munkaerő-felmérés Egyesült Államokban kidolgozott rendszere), részben az ILO, valamint az Eurostat (Európai Unió Statisztikai Hivatala) megfelelő ajánlásaira (Community Labour Force Survey – az Európai Közösség munkaerő-felmérése) támaszkodva a KSH – jelentős egyesült államokbeli technikai segítséggel – 1990–1991-ben kialakította és tesztelte azt a lakossági kikerdezésen alapuló adatgyűjtést, mely megfelelt a korábbiakban felsorolt követelményeknek. 1992-től a foglalkoztatási – de a tágabb értelemben vett gazdasági aktivitási – információk mind fontosabb forrásává vált a munkaerő-felmérés. Ennek alanyai a magánháztartások, melynek tagjairól az általános jellemzőiket összeíró kérdőív készült, míg a célfelvételt jelentő gazdasági aktivitási kérdőívet csak az abban élő 15–74 évesekről kellett kitölteni. (A 75 éves és idősebbek esetében a munkaerőpiaci jelenlét Magyarországon ritka kivétel, ezért lehetett választani a felvétel bevezetésekor a felső korhatár alkalmazása biztosította költségtakarékosabb megoldást.) A felvétel alapegysége a háztartás, ami alatt azon személyek közösségét kell érteni (hasonlóan más háztartás-statisztikai felvételekhez), akik rokoni kapcsolataiktól, illetve attól függetlenül, hogy az adott lakásban bejelentettek-e, életvitelük költségeit részben vagy egészében közösen viselik. Így a háztartás tagjai közé számítanak például azok is, akik más helységben – esetleg

külföldön – dolgoznak, ha időről időre hazatérnek, és a háztartás jövedelméhez keresetükkel hozzájárulnak. A munkaerő-felmérés adatai ún. referenciahétre vonatkoznak, mely először az egyesült államokbeli felvétel mintájára a hónap 12. napját tartalmazó hét volt, ami később az uniós elvárásoknak megfelelően az adatgyűjtést megelőző hétre módosult. A népesség munkaerőpiaci jelenlét szempontjából két nagy csoportra, gazdaságilag aktív népességre (rendelkezésre álló munkaerő) és gazdaságilag nem aktívakra osztható. Az előbbi kategóriát a foglalkoztatottak és munkanélküliek alkotják. Az egyes kategóriákba sorolásnál – az ILO-ajánlásoknak megfelelően – prioritási sorrend érvényesül, elsőbbséget kap a foglalkoztatottság a munkanélküliséggel, a munkanélküliség pedig az inaktivitással szemben. A magyar munkaügyi statisztika fogalmainak megfelelően 1997-ig a gyedben (gyermekgondozási díjban) és a gyesben (gyermekgondozási segélyben) részesülőket a gazdaságilag aktív népesség kategóriájában vették számba mint munkaviszonyban állókat, 1998-tól viszont – az 1995 novemberében Prágában az átalakuló országok számára megfogalmazott, bár kissé ködös ajánlásnak megfelelően – gazdaságilag nem aktívnak tekintendők, hacsak nem elégitik ki a foglalkoztatott vagy a munkanélküli besorolás kritériumát.

Alapvetően anyagi megfontolásból a munkaerő-felmérést (szemben az Egyesült Államok havi gyakoriságú CPS-ével) negyedéves felvételné alakította ki a KSH, ami szerencsére megfelelt a csak a későbbiekben meghatározóvá váló uniós előírásnak is. A felvétel az induláskor 38 ezer háztartásra, illetve az abban élő mintegy 70 ezer 15–74 éves személyre terjedt ki, de nagysága többször módosult: pénzügyi okokból már 1993-ban jelentősen csökkent (24 ezer háztartásra) a minta, majd a felhasználói igények miatt 1998-tól újra közel egyharmaddal bővült, de ez utóbbi változtatás az idősor jelentős törésével járt. A megghiúsulások (megtagadás, tartós távollét, üres lakás stb.) miatt a ténylegesen felmért háztartások száma a kijelölnél jellemzően körülbelül 8–10 százalékkal alacsonyabb. A magyar felvételt az Egyesült Államok szakértőinek javaslatára úgy alakították, hogy abban minden kijelölt háztartás elvileg hat alkalommal vesz részt, azaz a bennük élők gazdasági aktivitása másfél éven keresztül követhető nyomon (tehát ún. fél panel típusú felvétel). Az éves adatok a negyedik negyedévi adatok egyszerű számtani átlagai. A KSH 2000-től havi gyakorisággal is publikál foglalkoztatotti, illetve munkanélküli-létszámot, ami ún. gördülő negyedéves adat (azaz a tárgyhoz és a megelőző két hónap adatainak átlaga). A havi minták elvileg egyenrangúak, de az ebből származó adatokhoz tartozó hiba nagysága nem teszi lehetővé a havi adatok önálló közlését. A teljeskörűsítés alapja az adott időszakban továbbvezetett népességszám, ennek pontossága tehát a munkaerő-felmérési adatok megbízhatóságának is az egyik legfontosabb befolyásoló tényezője. A népszámlálásokat követő népességkorrekció, amely a 2000. évi népszámlálás esetében a mintába került települések cseréjével is párosult, minden esetben idősor törést okozott, illetve visszamenőleges korrekciót tett szükségessé.

A munkaerő-felmérés bevezetésekor a hazai információs igények kielégítése volt a cél, de az uniós belépési szándék deklarálásával az Unió – a jelenlegihez képest még lényegesen megengedőbb – statisztikai szabályrendszere vált e felvételnél is meghatározóvá. A munkaerő-felmérés főbb jellemzői tekintetében azért tudott lényegében változatlan maradni, mert az Unió az LFS 1990-es évek második felétől intenzívvé váló harmonizációja során, az addig meglehetősen vegyes gyakorlatot követő tagországokra vonatkozó előírások megalkotásához azt az egyesült államokbeli felvételt (CPS) vette alapul, amely Magyarország számára is mintául szolgált. Így például a tagországoknak csak 2001-től kellett a folyamatos megfigyelésre áttérni, azaz minden negyedévben adatot szolgáltatni, a magyar felvételt pedig már eleve így alakították ki. Természetesen a felvételnél a későbbi, részletekbe menő szabályozása a hazai kérdőíven is módosításokat eredményezett, de az alapstruktúra lényegében a felvétel indulása óta változatlan tudott maradni. Az Uniónak átadandó adatok körét és a felvétel lényegi jellemzőit az 1998-ban életbe lépett 577. számú tanácsi rendelet határozta meg.⁴ Ugyanettől az évtől az alapfelvételhez egy – ugyan-csak kötelezően végrehajtandó – kiegészítő modul is csatlakozott, melynek témakörei 4–5 éves ciklusban ismétlődnek. A jelenleg érvényes uniós előírásoknak megfelelő kérdőív az induló állapotinál már lényegesen bonyolultabb. Ez is olyan körülmény, amely sürgetővé tette az áttérést a papíralapú kérdőívről a számítógépes összeírásra, ami azonban csak a 2010. évek közepére válhatott kizárólagossá.

Jóllehet a sztrájkra vonatkozó információk gyűjtése az ILO statisztikai programjának évtizedek óta része, mivel a szocializmusban a dolgozókat nem illette meg a sztrájkjog, így ilyen adatgyűjtésre sem volt hazánkban szükség. A sztrájkhoz való jogot az 1989. évi VII. törvény újra biztosította, a következőképpen definiálva azt: „A sztrájk a dolgozók egy vagy több csoportja által kezdeményezett időleges munkabeszüntetés annak érdekében, hogy kikényszerítsék valamilyen követelésük teljesítését, illetve ellenállásukat fejezzék ki valamivel szemben, vagy így nyilvánítsák ki sérelmüket, esetleg más dolgozókat támogassanak követelésükben, vagy szolidaritást vállaljanak azokkal sérelmeikben.” A sztrájkeseményekre vonatkozó megfigyelést 1990-ben dolgozták ki, és 1991 óta része a munkaügyi statisztika megfigyelési rendszerének. A sztrájkstatisztikai adatgyűjtés azokra az eseményekre korlátozódik – összhangban a vonatkozó ILO-módszertannal –, amelyben egyidejűleg legalább 10 fő vesz részt. A statisztikai adatlap kiküldésére akkor kerül sor, ha az országos és a megyei napilapok teljes körére kiterjedő sajtófigyelésből tudomást szerez a KSH a sztrájkokról. A megfigyelési egység kijelölésének ez a módszere a csak egy (vagy néhány) gazdálkodót érintő sztrájkoknál tökéletesen működik, de szakmákra, szakmacsoportokra kiterjedő országos sztrájk esetén becsléssel vagy az érdekképviseleti szervezetek – gyakran tudatosan torzított – információival kell az adatgyűjtést helyettesíteni.

⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:c10927>

A rendszerváltással a munkaügyi statisztika is adaptálta a vonatkozó nemzetközi ajánlásokat, majd az uniós csatlakozással az előírásokat. A korábbi igazodási pontot jelentő KGST-gyakorlat (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) a gazdaságstatisztikák harmonizációjára korlátozódott, igaz a társadalomstatisztika és benne a munkaügyi statisztika egységesítése, a harmonizált felvételi rendszer kimunkálása, az EU-ban is csak az 1990-es évektől vált hangsúlyossá. A munkaügyi statisztika esetében a nemzetközi gyakorlatok átvételét első lépésben az ILO módszertani útmutatóiban foglaltak következetesebb alkalmazása jelentette. A sztrájkstatisztika kialakítása, épp úgy, mint a munkaerő-felmérés alapkategóriáinak definiálása az ILO vonatkozó módszertana szerint történt. Az intézményi statisztikában – ugyancsak nem teljesen függetlenül az ILO-ajánlástól – a bérből és keresetből kereset lett, viszont nem történt meg a nemzetközi kereseti definícióhoz igazítás, hivatkozással az idősor folytonosságának biztosítására. Az ILO (és a nemzeti számlák) kereseti fogalmának így nem a kereset, hanem az azt is magába foglaló munkajövedelem fogalom felel meg. 1998-tól az intézményi létszám és kereseti statisztikai jelentés kiegészült az „egyéb munkajövedelem” oszloppal, így már az ILO kereseti definíciójának megfelelő adatot is elő lehetett állítani, illetve az adatközlések is tartalmazhatták az SNA (System of National Accounts – Nemzeti Számlák Rendszere) keresetével megegyező munkajövedelem-kategóriát (jóllehet a hazai gyakorlat még mindig ragaszkodik a kereset hagyományos értelemben vett fogalmához).

Ugyanennek az alkalmazkodási folyamatnak a része volt az 1990-es évek elején az addigi osztályozási rendszerek felváltása új, nemzetközileg használt osztályozásokon alapulókkal. A gazdálkodó szervezetek besorolására szolgáló TEÁOR (Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere) kisebb módosításokkal, de közel két évtizede fenntartott struktúráját a KSH elnökének 9017/1991. számú közleménye helyezte hatályon kívül, bevezetve helyette 1992-től egy teljesen új szerkezetű, az ENSZ ágazati osztályozási rendszerén, az ISIC-en (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities – Gazdasági Tevékenységek Szabványos Nemzetközi Ágazati Osztályozási Rendszere) alapulót, melynek megfelelően valamennyi gazdálkodó szervezet új ágazati besorolást kapott. 1998-ban a TEÁOR ismét jelentősen változott, mert a KSH áttért az uniós osztályozásra, a NACE (Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne – Gazdasági Tevékenységek Európai Osztályozási Rendszere) négy számjegyű bontására. 2008-ban a NACE változása miatt (aminek lényege, hogy közelítsen az ISIC éppén érvényes változatához) az ágazati rendszer újra módosult. Mindegyik váltás megtörte az ágazati munkaügyi idősorokat. Az összehasonlíthatóság biztosítása jellemzően ún. Janus-év beiktatásával történt, azaz az új ágazati rendszer bevezetésének évében az adatközlések a régi és az új ágazati besorolás szerint is elkészültek. Azonban ez is csak két egymást követő év adatának összehasonlítását biztosította, így a nemzetgazdasági szintnél mélyebb idősoros elemzés adatigényét nem tudta maradéktalanul kielégíteni.

A munkaügyi statisztikában kiemelt szerepe van egy másik nagy osztályozási rendszernek, a foglalkozások osztályozási rendszerének. Az 1973-ban bevezetett FEOR célja az volt, hogy a hazai elvárásoknak mind teljesebben megfeleljen, és kialakításánál az ILO ajánlásai nem játszottak szerepet. A nemzetközi osztályozási rendszer (az ILO foglalkozás osztályozása az ISCO-88 [International Standard Classification of Occupations – Foglalkozások Nemzetközi Osztályozási Rendszere], ahol a 88 azt jelöli, hogy ez a változat 1988-ban váltotta fel az 1968-tól érvényes) alapkategóriáit átvevő új FEOR (a FEOR-93) kidolgozása – jelentős ILO technikai segítség mellett – 1991-ben kezdődött, és 1993-tól kellett alkalmazni (*Fóti-Lakatos* [1991]). Az új FEOR átvette az ISCO-88 tagolását, azaz 9 + 1 főcsoportból állt, és legmélyebb bontását – ahhoz hasonlóan – a négy számjegy mélységű elemi foglalkozások jelentették. A FEOR-93 és az ISCO-88 azonban csak a főcsoportokban egyezett meg, az ennél alacsonyabb hierarchikus szinteken az eltérés már elég jelentős volt. A FEOR négy számjegyű elemi foglalkozásainak így is körülbelül 90 százaléka fordítókulccsal⁵ megfeleltethető volt az ISCO-88, illetve az ISCO-COM elemi foglalkozásainak. Mivel az 1990-es évek második felétől az Eurostatnak már meg kellett küldeni a munkaerő-felmérés elemi adatait, s ebben a személy foglalkozását a két számjegy mélységű ISCO-COM-kód azonosította, az automatikusan nem átkódolható elemi foglalkozásoknál a munkaerő-felmérés kettős kódolást alkalmazott, azaz a foglalkozások mintegy 10 százalékánál, az ott beírt elnevezés alapján az ISCO-COM-kódot is meg kellett határozni. A nemzetközi osztályozás, az ISCO felülvizsgálatára a 2000-es évek első felében került sor, és az újabb változat 2008-tól vált hivatalossá. Mivel Magyarország ekkor már aktív résztvevője volt a munkaügyi statisztika fejlesztésével foglalkozó fórumoknak, a FEOR újabb változata, mely a korábbihoz képest közelebb állt a nemzetközi osztályozáshoz, ezzel egy időben lépett életbe. Az Unió is az ISCO-08-at tekintette foglalkozásosztályozási rendszerének,⁶ mint ahogy az ezzel nagyjából egy időben elfogadott NACE is az ENSZ megfelelő osztályozását vette át.

Az ICSE-93 (International Classification of Status in Employment – Foglalkoztatási Státusz Nemzetközi Osztályozási Rendszere) osztályozást, amelyet a 14. ICLS-en fogadtak el a tagországok, 1997 óta alkalmazza a hazai statisztikai gyakorlat. Ez az osztályozás a következő csoportokat különíti el:

- munkáltatók (olyan egyéni és társas vállalkozók, akiknek van alkalmazottja);
- alkalmazásban állók;

⁵ A fordítókulcs kidolgozásában óriási szerepe volt annak, hogy az 1990. évi népszámlálás 2 százalékos képviseleti mintájában a foglalkozásokat a régi és az akkor még nem véglegesített új ISCO-alapú nomenklatúra szerint kódolták.

⁶ A korábbi uniós foglalkozásosztályozás az ISCO-COM is csak egy többlet alcsoporttal különbözött az ISCO-88-tól.

- szövetkezeti tagok;
- önfoglalkoztatók (alkalmazott nélkül dolgozó egyéni és társas vállalkozók);
- segítő családtagok.

A lakossági felvételek, így a munkaerő-felmérés is ennél részletesebb bontásokat (is) alkalmaz, de ezekből a felsorolt öt csoport képezhető, míg az intézményi felvételek jellemzően csak az alkalmazásban állókra terjednek ki.

Az ISCED (International Standard Classification of Education – Nemzetközi Egységes Oktatási Osztályozási Rendszer) részben uniós program eredményeként 1999-ben bővült ki a képzési területekkel. Az így kialakított osztályozás az oktatás valamennyi szintjén megjelenő képzési fajták egységes és nemzetközi összehasonlítási célokra is megfelelő rendszere. Ennek magyar adaptációját a KEOR-t (Képzettségek Egységes Osztályozási Rendszere) 1997 óta használja a végzettség irányának megadására a munkaerő-felmérés. A 2000. évi népszámlálásnál a rendszer már széles körben ismert volt, ott azonban mégsem ezzel, hanem a népszámlálás tradícióihoz ragaszkodva, az előző népszámlálások képzettségi nomenklatúrájának „leporolt” változatával történt az adatok kódolása. A 2011. évi népszámlálás már a KEOR-t használta.

Csak a teljesség kedvéért kell megemlíteni az uniós területi osztályozási rendszert, a NUTS-ot (Nomenclature of Territorial Units for Statistics – Területi Statisztikai Egységek Nomenklatúrája), de mert ez a magyar megyei rendszerre épül, így bevezetése a területi munkaügyi idősorok összehasonlíthatóságát nem érintette.

A munkaügy-statisztikai felvételi rendszer átalakításánál a rendszerváltás utáni időszakban kétségkívül a nemzetközi gyakorlatok átvétele volt a legfőbb vezérelv. Az uniós csatlakozás éve azért nem tekinthető mérföldkönek, mivel a statisztikai rendszerek harmonizációja a csatlakozási előfeltételek között szerepelt, így a munkaügyi statisztika az uniós elvárásoknak már taggá válásunk előtt meg kellett feleljen. 1992-ben, az átalakuló országok közül elsőként vezettük be a munkaerő-felmérést, mely az alapstruktúrát nem érintő kisebb módosítások után, 1999-ben már maradéktalanul megfelelt az éppen abban az évben életbe lépett és jelenleg is érvényes (bár az óta többször kiegészített) 577/98 számú⁷ a közösségi munkaerő-felmérésre vonatkozó tanácsi rendeletben foglaltaknak. (Azaz a hivatal az előírt szerkezetben, gyakorisággal és határidőre valamennyi abban meghatározott változót tudja szolgáltatni.) A továbbiakban a munkaerő-felmérés esetében végrehajtott módosítások, korrekciók és kiegészítések alapja már az említett tanácsi rendelet kiegészítései voltak. Magyarország az uniós tagországokkal együtt adaptálta az ad hoc modulok rendszerét. A valamely munkaerőpiaci jelenségre fókuszáló kiegészítő felvételeket a munkaerő-

⁷ A Tanács 577/98/EK rendelete (1998. március 9.) a közösségi munkaerő mintavételes felmérésének megszervezéséről. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:31998R0577>

felméréshez kapcsolva, jellemzően az év második negyedévében kell a tagországoknak végrehajtani. Az eddigi uniós kiegészítő felvételek a következők voltak:

- 1999. Munkabalesetek és a munkával kapcsolatos egészségkárosodás
- 2000. Átmenet az iskolából a munka világába
- 2001. Munkafeltételek, műszakrend
- 2002. Megváltozott munkaképességűek a munkaerőpiacon
- 2003. Az élethosszig tartó tanulás
- 2004. Munkafeltételek, műszakrend
- 2005. Munkavégzés és családi kötöttségek
- 2006. Átmenet a munka világából a nyugdíjas évekbe
- 2007. Munkabalesetek és munkával kapcsolatos egészségkárosodás
- 2008. Migránsok munkaerőpiaci helyzete (rövid változat)
- 2009. Átmenet az iskolából a munka világába
- 2010. Munkavégzés és családi kötöttségek
- 2011. Megváltozott munkaképességűek a munkaerőpiacon
- 2012. Átmenet a munka világából a nyugdíjas évekbe
- 2013. Munkabalesetek és munkával kapcsolatos egészségkárosodás
- 2014. Migránsok és leszármazottaik munkaerőpiaci helyzete
- 2015. Munkafeltételek, műszakrend
- 2016. A fiatalok munkaerőpiaci helyzete
- 2018. Munkavégzés és családi kötöttségek

A munkaerő-felmérés mellett a csatlakozott tagországok számára további két (az LCS [Labour Cost Survey – munkaerőköltség-felvétel], illetve a SES [Structure of Earning Survey – egyéni kereseti felvétel]) munkaügyi adatgyűjtés volt – közös rendeletben szabályozott módon – kötelezőként előírva,⁸ melyek eredményét az Eurostat részére meghatározott szerkezetben (elemi adatként) kellett átadni. Mindkét felvétel négyéves gyakoriságú.

Jóllehet a KSH kísérleti jelleggel már az 1980-as évek elején megpróbálkozott a munkaerőköltség kiszámításával, az első célfelvételre 1992-ben került sor, melyet 1996-ban egy újabb követett. 2002 óta a munkaerőköltség-adatoknak az Unió által igényelt éves továbbvezetése is felvétel alapján történik, de ennek adatszolgáltatói köre szűkebb, mint a négyévente ismétlődő „nagy” felvételeké, csak a legalább 50 főt foglalkoztató szervezeteknek (és valamennyi költségvetési intézménynek) kell évente adatot szolgáltatnia. A munkaerőköltség-felvétel célja az élőköltség igénybevételéhez kapcsolódó összes költség, vagyis a munkavállaló részére közvetlenül vagy közvetetten nyújtott javadalmazások, illetve az ezekhez kapcsolódó további ráfordí-

⁸ A Tanács 530/1999/EK rendelete (1999. március 9.) a strukturális keresetfelvételi statisztikákról és a munkaerőköltség-felvételi statisztikákról. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:31999R0530>

tások lehető legteljesebb körének számbavétele, így az élők munkája fajlagos költségének és változásának meghatározása. A felvétel struktúrája, az egyes költségelemek besorolása az Eurostat ajánlásait követi, következők szerinti tagozódásban:

- kereset;
- egyéb munkajövedelem és egyéb személyi jellegű kifizetések;
- szociális költségek;
- szakképzési hozzájárulás;
- szakoktatás, képzés, továbbképzés költsége.

A munkaerőköltséget órára vetítik, így a felvétel során a munkaórák számát is be kell kérni. A tagországoknak az Unió részére 2002 óta a nemzetközi definíciónak megfelelő kereseti fogalomból kiinduló, becslésre alapozott, negyedéves munkaerőköltség-indexet is kell küldeniük.

A kötelezően előírt szintén négyéves gyakoriságú SES egyéni keresetszerkezeti rekordokat gyűjt, kiegészítve azokat különböző, a kereset színvonalát meghatározó személyi ismérvekkel. Itt éves továbbvezetést ugyan nem ír elő uniós jogszabály, de van olyan éves szinten kötelezően számítandó mutató (GPG [gender pay gap – nemek közötti kereseti különbség]), ami az ilyen típusú éves felvétel létét feltételezi. A SES hazai megfelelője jelenleg az Nemzetgazdasági Minisztérium adatgyűjtési fejezetébe tartozó Egyéni kereseti felvétel, melynél a terepi munkát hagyományosan az (jelenleg Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat néven működő) állami munkaügyi szervezet végzi. Mivel az Eurostat a nemzeti statisztikai hivataloktól érkező állományokat tekinti „hivatalosnak”, így a négyévente kötelező felvételi hullám adatainak kiküldése a KSH feladata, illetve a hivatal közreműködik abban is, hogy az uniós év adatgyűjtése – az egyébként éves gyakoriságú felvételnél – lehetőségek szerint feleljen meg a rendeletben előírtaknak. Az egyéni kereseti információk gyűjtésénél nem előírás, hogy azokat statisztikai célfelvételnek kell biztosítani, s jöllehet a felvétel eszmei időpontjául a rendelet az október hónapot jelöli meg, akárcsak az adatok forrását, ezt is rugalmasan kezeli az Unió. Így az egyéni kereseti felvétel vonatkozási hónapja Magyarország esetében maradhatott a tarifafelvételeknél megszokott május. (A csatlakozási tárgyaláson a munkaügyi statisztikát érintő egyetlen érdemi felvetés az volt, hogy szerencseesebb lenne, ha a SES is KSH-adatgyűjtés lenne. Emiatt, de ettől függetlenül is, 1990 óta a felvétel átvételére a KSH részéről több kísérlet is történt, de ezek hol anyagi, hol hatásköri okokból mindeddig nem jártak sikerrel.) Az Uniónak első ízben megküldött felvétel az 1994. évi volt, a legutóbbi kiküldött állomány pedig a 2014. évi. Mindkettő (és a munkaerő-felmérés is) input harmonizált felvétel,⁹ jöllehet egyre határozottab-

⁹ Az input harmonizálás esetében az Eurostat részére megküldendő ismérvek rögzítettek, de az azokat biztosító statisztikai felvétel kialakításánál a tagországoknak szabad keze van, sőt az ismérvek egy része adminisztratív forrásból is származhat, míg az output-harmonizáció közös kérdőív használatát feltételezi.

ban van jelen – legalábbis az unió részéről – az output harmonizációra történő átállás igénye.

Már tagságunk idejére esett a negyedik kötelező munkaügyi adatgyűjtés, a konjunktúraindikátornak szánt negyedéves gyakoriságú üres álláshely megfigyelésének kidolgozása és elrendelése.¹⁰ A KSH az 1990-es évek végén kezdte meg a felvétel módszertani előkészítését, amelynek része az állami munkaügyi szolgálat hasonló című adatgyűjtésének vizsgálata volt. Ennek eredménye az lett, hogy az uniós adatigény kielégítését csak önálló felvétel tudja biztosítani. Az üres álláshelyre vonatkozó adatokat 2001 és 2003 között kísérleti jelleggel az éves (intézményi) munkaügyi jelentésen kérték be, az önálló felvételnél elrendelt negyedéves gyakoriságú adatgyűjtés pedig 2004-ben indult. A felvétel végrehajtása a tagországok számára 2008-tól kötelező, a gazdálkodó szervezetek által jelentett betöltésre váró álláshelyek számát nemzetgazdasági ág/terület, foglalkozási főcsoport bontásban a hozzátartozó létszámmal együtt kell megadni. A felvétel mintája a havi munkaügyi jelentésével megegyező, de 2008 óta minden év harmadik negyedévében kiterjed az 5 főnél kisebb létszámú vállalkozások körére is.

Annak ellenére, hogy a munkaügyi statisztikában is súlyponti kérdéssé vált a nemzetközi adatszolgáltatási igények kielégítése, ami az 1990-es évek közepétől az uniós elvárások maradéktalan teljesítését jelentette, a korábbi, alapvetően a hazai adatigények kielégítésére szolgáló, az ún. „munkaügyi tömb” részét képező éves intézményi adatgyűjtések a rendszerváltás után egy ideig még tovább éltek, majd részben átalakultak, részben pedig végleg megszűntek. Így 1992-ben hajtottak végre utoljára intézményi munkaerő-forgalmi adatgyűjtést, majd a témakör megfigyelése a munkaerő-felmérés feladatává vált. A korábban szintén éves gyakoriságú, szeptemberi keresetkategóriás létszámfelvétel két utolsó hullámára 1997-ben, illetve 2002-ben került sor,¹¹ azóta az alkalmazásban állóknak a keresetek nagysága szerinti megoszlásáról csak az egyéni kereseti felvétel e célra csak korlátozottan használható adataiból lehet képet kapni. 1998-ban szűnt meg a létszámadatok december 31.-én elnevezésű adatgyűjtés, amely korábban a gazdálkodószervezet munkajogi állományi létszámába tartozók számbavételét biztosította. 1990 után is – hasonlóan az évközi munkaügyi adatgyűjtéshez, de azzal nem feltétlenül megegyező, évente változó vonatkozási körrel – maradt az éves létszám és kereseti jelentés. Az adatgyűjtést 2001 és 2012 között az éves gazdaságstatisztikai jelentés blokkjaként rendelték el, 2013-tól pedig újra önálló adatgyűjtés a korábbiakhoz hasonló tartalommal, éves munkaügyi jelentés néven. A jelentés kitöltésére kötelezettek a legalább 5 fős vállalkozá-

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 453/2008/EK rendelete (2008. április 23.) a közösségi üres álláshelyekre vonatkozó negyedéves statisztikai adatokról. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32008R0453>

¹¹ Az utolsóként még végrehajtott keresetkategóriás létszámfelvétel érdekessége, hogy a kisméretű (5 fő alatti) szervezeteket is felmérte.

sok, költségvetési intézmények, valamint 1995-től a kijelölt nonprofit szervezetek. Ugyanennek a körnek 3–6 évente kell a korábban szintén a munkaügyi tömb jelentései között szereplő munkaidőmérleg-felvételben is részt venni.

A foglalkoztatottak létszáma mellett a keresetek folyamatos nyomon követésére is igény volt, mely igény kielégítése alapvetően az évközi intézményi munkaügyi adatgyűjtés feladata lett, amely 1990-től az egységes munkaügyi statisztika része. Az évközi munkaügyi jelentést 1990–1991-ben az anyagi ágak 50 fő feletti (az építőiparban a 20 fő feletti gazdálkodó) szervezeteinek kellett elkészíteni. 1992-ben változott a TEÁOR, a szervezetek így új ágazati besorolást is kaptak, és az adatgyűjtésbe ekkor vonták be a 21–50 fős szervezeteket (reprezentatív módon kijelölve). 1994 és 1998 között a legalább 10 fős, ezt követően pedig az 4 fő feletti vállalkozásokat, valamint a költségvetési intézményeket reprezentálta az évközi munkaügyi statisztika, míg kijelölés alapján a nonprofit szervezetekre 1995-től terjed ki a megfigyelés.

A hasonló adattartalmú éves adatszolgáltatás 1990–1991-ben a jogi személyiséggel rendelkező szervezetek számára volt kötelező, 1992–1997-ben a 20 fő feletti (illetve a legalább 20 fős), 1998-tól a legalább 5 fős szervezetekre vonatkozott, amelyhez a 2000-es évtized vége óta – igaz némi időbeli eltéréssel – az adóbevallásból az 5 fő alatti létszámú vállalkozások adatait is hozzábecsülik.¹² 2001-től 2012-ig a havi munkaügyi jelentést is az ágazati statisztika (gazdaságstatisztika) részeként gyűjtötték be, de adattartalma nemzetgazdasági ágtól és mérettől független volt, így szemben a szakstatisztikai résszel, az 50 főnél kisebb szervezetek is a teljes munkaügyi blokkot (és nem annak valamilyen rövidített változatát) töltötték ki. A kérdőívek munkaügyi részének feldolgozása is lényegében független volt az azt „hordozó” szakstatisztikáétól (az integráció lényegében csak technikai jellegű volt). A papíralapú kérdőív mellett az adatszolgáltatóknak az 1990-es években már lehetőségük adódott az adatszolgáltatás teljesítésére elektronikus formában, majd a 2000-es években ez utóbbi adatgyűjtési forma vált az intézményi típusú munkaügyi adatgyűjtésnél kizárólagossá. Valamennyi intézményi típusú munkaügyi adatgyűjtés kötelező, azokat az OSAP (Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program) rendeli el.

A munkaügyi információszerzés területén az utóbbi két évtizedben az önkéntes részvételen alapuló munkaerő-felmérés jelentősége nőtt, főleg azért, mert az intézményi adatszolgáltatók a személyi szintű adatok megadásával (de általában adatkérréssel) egyre kevésbé terhelhetők, illetve a munka világának csak egyik, bár a legjelentősebb szegmensét jelenítik meg az intézményi statisztikákkal elérhető szervezetek. A munkaerő-felmérés „használhatóságát” nagyban növeli, hogy bevezetése óta az uniós elrendelésű modulok mellett számos munkaügyi témájú kiegészítő felvétel kapcsolódik hozzá. A döntő részben saját kezdeményezésű, de esetenként külső meg-

¹² A vonatkozási körön belül a kiválasztási valószínűség a gazdálkodó szervezet létszám-kategóriájának a függvénye, a kiválasztási arány jelenleg a legalább 50 főt foglalkoztató szervezetek körében 100 százalék.

rendelésre készült kiegészítő felvételek száma – a kötelező uniós modulokkal együtt – az 1993 második negyedévben végrehajtott első ad hoc modul óta eltelt közel két és fél évtizedben meghaladta a hetvenet. Jóllehet vannak közöttük ismétlődő témakörök, de a felvételek tematikájának teljes körű ismertetése így is túlzottan terjedelmes lenne. Mindenképpen meg kell azonban említeni, hogy 1994 és 2007 között az első negyedév a munkaerő-forgalmi felvételnek volt fenntartva, ami így kiváltotta az éves intézményi munkaügyi adatgyűjtést, majd az alkalmilag lekérdezett témák közé sorolódott át. A modulok témái között szerepelt egyebek mellett az ifjúság munkaerőpiaci helyzete, a táv- és az önkéntes munka, a munkafeltételek jellemzői épp úgy, mint a munkanélküliségi érintettség vagy a munkaerőpiaci diszkrimináció.

Az utóbbi fél évszázadban a statisztikai adatgyűjtés számos területén a KSH kizárólagos szereplőként, más területen viszont csak adatátvevőként volt jelen. A munkaügyi statisztika egyik kategóriába sem illeszthető tökéletesen, mert a domináns KSH-szerepkör mellett a munkaügyi terület legfőbb irányító szervezete (ami csak bizonyos időszakokban volt a Munkaügyi Minisztérium) is rendelkezett (rendelkezik) saját adatgyűjtési rendszerrel. Ez részben sajátos szerepéhez – a munkanélkülieket ellátó rendszer működtetéséhez – köthetően olyan adminisztratív nyilvántartásból származó adatok gyűjtését jelentette, mint a regisztrált munkanélküliek száma, a közvetítői tevékenység jellemzői vagy a munkanélküliség kezelését hivatott eszközrendszer igénybevétele¹³ és eredményességi mutatói. Más, kisebb jelentőségű munkaügyi adatgyűjtések elrendelése a szakmai irányítói feladatkörhöz kapcsolódik (például a munkaerő-kölcsönző cégekre vonatkozó adatgyűjtés vagy a munkavállalási engedélyek nyilvántartása), de van olyan is (Egyéni kereseti felvétel), amely csak a történelmi véletlenszerűség miatt szerepel az OSAP minisztériumi fejezetében.

Jelen pillanatban nem látható a munkaügyi statisztika jövője. Ami biztos, hogy továbbra is eleget kell tenni a vonatkozó uniós előírásoknak, követni kell azt az utat, melyet tagságunk kijelöl. Emellett biztató kísérletek folynak jelenleg arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne egyes intézményi munkaügyi statisztikákat adminisztratív nyilvántartások (Nemzeti Adó- és Vámhivatal) adatainak statisztikai célú feldolgozásával helyettesíteni. Ezzel nemcsak az adatszolgáltatók terhei csökkennének, de az adatok minősége is javulhatna. Mivel a munkaügyi statisztika esetében olyan statisztikáról van szó, amely gazdasági és társadalmi jelenségeket egyaránt vizsgál, ezért jövője attól is függ, hogy e két terület adatigénye, fontossága hogyan alakul. A rendszerváltás utáni évtizedekben egyértelműen a társadalomstatisztikai meghatározottság bizonyult erősebbnek, ezen belül is a foglalkoztatottság, munkanélküliség alakulásának nyomon követése volt a súlyponti terület, melyet az utóbbi 2-3 évben a kereseti információk iránt megnőtt igény látszik felváltani. A gazdaságstatisztikához

¹³ Ide lehet sorolni a közmunkát is, amelyre statisztikákat a 2014 és 2018 közötti kormányzati ciklusban nem a munkaügyért felelős Nemzetgazdasági Minisztérium gyűjt, hanem a közmunkáért felelős Belügyminisztérium.

szorosabban kötődő olyan témakörökre, mint a munkaerőköltségre vagy a termelékenységre csak kevesebb felhasználói figyelem fordult, de ez a piaci verseny erősödésével akár rövid időn belül is megváltozhat.

Irodalom

- BARANYAI I. – OLAJOS Á. – LENCSE F. [1967]: *Minisztériumok és tanácsok dolgozóinak fontosabb munkaügyi adatai, 1967*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- DÁNYI D.– NYITRAI F.-NÉ (szerk.) [1998]: *Tanulmányok a magyar statisztikai szolgálat történetéből*. Központi statisztikai Hivatal. Budapest.
- FÓTI J. – LAKATOS M. [1991]: A foglalkozások osztályozási rendszerének magyarországi megújítása. *Statisztikai Szemle*. 69. évf. 11. sz. 929–931. old.
- FÓTI J. – LAKATOS M. – MÉSZÁROS Á. [1994]: Az új foglalkozási osztályozási rendszer alkalmazása. *Statisztikai Szemle*. 72. évf. 4–5. sz. 344–352. old.
- ILO (INTERNATIONAL LABOUR OFFICE) [1993]: *Resolution concerning statistics of strikes, lockouts and other action due to labour disputes, adopted by the Fifteenth International Conference of Labour Statisticians*. January. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/341520/4421880/Strikes/76874c4c-4074-43ed-8fcb-80069f290b23>
- ILO [1993]: *Sources and Methods. Labour Statistics. Vol. 7. Strikes and Lockouts*. Geneva.
- ILO [1999]: *Sources and Methods. Labour Statistics. Vol. 9. Transition Countries*. Geneva.
- ILO [2000]: *Current International Recommendations on Labour Statistics – 2000 Edition*. Geneva.
- KOVÁCS N. [1928]: Az ipari munkabérek az 1927. évben. *Magyar Statisztikai Szemle*. VI. évf. 8. sz. 872–907. old.
- KOVÁCS T. [1972]: A Központi Statisztikai Hivatal területi szerveinek húsz éve. *Statisztikai Szemle*. 50. évf. 5. sz. 564–566. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2006]: *A munkaerő-felmérés módszertana, 2006*. Statisztikai Módszertani Füzetek. 46. sz. Budapest.
- LAKATOS J. (szerk.) [1986]: *Az állami iparvállalatoknál foglalkoztatottak létszámösszetétele, bér- és kereseti viszonyai*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- LAKATOS M. [2003]: A Központi Statisztikai Hivatal szervezete és működése, 1867–2002. *Statisztikai Szemle*. 81. évf. 4–5. sz. 466–490. old.
- LAKATOS M. – LAKATOS J. – KASZA J.-NÉ [2010]: A foglalkozások megújult magyar osztályozási rendszerének (FEOR-08) főbb jellemzői. *Statisztikai Szemle*. 88. évf. 5. sz. 468–491. old.
- VÉRT A. [1951]: Régi magyar iparstatisztika. *Statisztikai Szemle*. 29. évf. 11. sz. 1016–1024. old.
- VUKOVICH GY. [1978]: A társadalomstatisztika és a társadalmi szolgáltatások. *Statisztikai Szemle*. 56. évf. 7. sz. 713–719. old.

Summary

The study provides an overview of the history of labour statistics. Although the first statistical censuses already included labour data, labour statistics can be traced back only until the emergence

of the modern manufacturing industry. In Hungary, labour statistics was first mentioned as an independent statistical domain in the last third of the nineteenth century, the data collections of which – similarly to the practice of other countries – were organised partly as administration statistics. Labour statistics did not form a unified system for a long time, and the HCSO (Hungarian Central Statistical Office) was only one among those organisations that collected data. The office was also responsible for population censuses which were (and are still) important sources of labour information. The post-World War II period was characterized by the development of sectoral statistics and, as a part of that, the introduction of ‘labour blocks’ that contained the most important data of the given sector. Since industry played a key role in economy at that time, industry had the most ‘detailed’ labour data collections. A uniform monitoring system was also set up to follow the employment characteristics of the national economy. This latter took over the role of the former sector statistics in the 1990s in terms of interim data collections. Understanding the labour market changes after the political transition required new kinds of labour information, which was helped by the introduction of the labour force survey in 1992. Thus the regular labour surveys were divided into two large areas: population and institutional surveys. In regard to institutional surveys, new statistics were introduced after Hungary’s accession to the EU.